

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

2

LI

Vilnius 2018

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

JERZY DYGDALA

Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto Pamario istorijos skyrius, Torunė

KARALIUS STANISLOVAS LEŠČINSKIS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE 1708 METAIS

ANOTACIJA Straipsnyje aptariamas Stanislovo Leščinskio, su Švedijos pagalba 1704 m. išrinkto Lenkijos ir Lietuvos valstybės – Respublikos valdovu, apsilankymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1708 metais. Išsamiai nušviečiamas karaliaus vizitas Lietuvos sostinėje Vilniuje. Analizuojamos Stanislovo Leščinskio pastangos sustiprinti savo įtaką Lietuvoje, nesėkmingi bandymai sukurti atsvarą didelį Švedijos karaliaus Karolio XII pasitikėjimą turėjusiems Sapiegoms, remiantis kunigaikščiais Višnioveckiais. Konstatuojama, kad karaliui Stanislovui per jo susitikimus su Karoliu XII nepavyko įtikinti Švedijos karaliaus paremti Leščinskio puoselėtų „Respublikos nuraminimo“ koncepcijų. Remiantis Lietuvos ir Lenkijos valdovo sekretorių korespondencija, parodomas jo aplinkos požiūris į švedus.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: karalius Stanislovas Leščinskis, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, 1708 metai, Vilnius, Didysis Šiaurės karas.

Įvadas

Ligšiolinėse karaliaus Stanislovo Leščinskio (*Stanisław Leszczyński*) biografijose jo pirmasis Respublikos valdymo laikotarpis – 1706–1709 m. – aprašomas labai paviršutiniškai. Šiam valdovui skirtų monografijų autoriai Józefas Feldmanas ir Edmundas Cieślakas tam skyrė palyginti nedaug dėmesio¹. Iš dalies tai lėmė, kad šį Šiaurės karo

¹ J. Feldman, *Stanisław Leszczyński*, wyd. III, Warszawa, 1984, s. 73–84; E. Cieślak, *Stanisław Leszczyński*, Wrocław, 1994, s. 56–62.

etapą atskleidžianti pagrindinė faktografinė medžiaga paremta Kazimierzo Jarochoowskio monografija baigiasi 1705 m. vasario mėnesio įvykių aptarimu², be to, minimi autoriai nepanaudojo vieno pagrindinių šaltinių – valdovo sekretorių Samuelio Kazimiero Švykovskio (*Samuel Kazimierz Szwykowski*) ir Juozapo Mykolo Karpio (*Józef Michał/ Jozafat Mikołaj Karp*) korespondencijos: pastarieji praktiškai kiekvieną savaitę teikė ataskaitas apie įprastą Stanislovo Leščinskio veiklą savo pagrindiniam globėjui, Lietuvos didžiajam kancleriui Karoliui Stanislovui Radvilai, apsistojusiam saugiam tuomečiame prūsiškajame Ščecineke³. Šia korespondencija naudojosi Józefas Andrzejus Gierowski ir Andrzejus Rachuba, nors pirmasis pagal nurodytus šaltinius parengė tik trumpą apžvalgą apie nesėkmingus bandymus suvienyti „bajorų tautą“ valdant Stanislovui Leščinskiui, o antrasis visą dėmesį sutelkė į šio valdovo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) vykdytą paskyrimų politiką⁴. Ligšioliniuose darbuose praktiškai nekalbama apie savaitę trukusį karaliaus vizitą Vilniuje 1708 m. kovo pabaigoje. Vienu sakiniu apie karaliaus Stanislovo apsilankymą Lietuvos sostinėje užsiminama tik istoriko, itin populiarus istorinių romanų autoriaus Juzefo Ignaco Kraševskio (*Józef Ignacy Kraszewski*) veikalė apie Vilniaus istoriją iki XVIII a. vidurio, paskelbtame dar XIX a. pirmojoje pusėje: „1708 metais, vadovaujant Karoliui XII ir Leščinskiui, Vilniuje susirinko dvidešimt senatorių į *Senatus Consilium*, siekiant paskelbti visuotinę amnestiją.“⁵ Po keliolikos metų šią informaciją pakartojo Jonas Nepomucenas Čarnovskis (*Jan Nepomucen Czarnowski*). Jis rašė, kad Leščinskis „Vilniuje sušaukė Senato tarybą iš dvidešimties senatorių, per kurią pasiūlė skelbti visuotinę amnestiją, tačiau jo geri ketinimai nuėjo niekais“⁶. Taip pat J. A. Gierowski, aprašydamas karaliaus Stanislovo vizitą Marienburge 1708 m. vasarą, yra užsiminęs, jog valdovui „nepavyko suburti tiek senatorių ir aukštų pareigūnų, kiek jų buvo susirinkę į tarybą Vilniuje kovo mėnesį“⁷. Šios trys informacijos nelaikytinos tikslėmis, nes nurodytu laiku Karolis XII nesilankė Vilniuje, be to, tuomet jame nebuvo sušaukta ir Senato taryba. Apie Stanislovo

²K. J a r o c h o w s k i, Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Pułtawskiej (1704–1709), *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, t. 17, 1890, z. 1, s. 1–150.

³*Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*, Archiwum Radziwiłłów, dział V (toliau – AGAD, AR, dz. V), nr. 6460, 6465, 15956; praktiškai tai yra karaliaus Stanislovo Leščinskio veiklos kronika, rašyta kiekvieną dieną, ir dėl to laikytina visiškai patikimu šaltiniu.

⁴J. A. G i e r o w s k i, *W cieniu Ligi Północnej*, Wrocław, 1971, s. 40–81; A. R a c h u b a, Polityka nominacyjna Stanisława Leszczyńskiego na Litwie w latach 1705–1709, *Przegląd Historyczny*, t. 83, 1992, z. 4, s. 617–632.

⁵J. I. K r a s z e w s k i, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno, 1840, s. 84.

⁶[J. N. C z a r n o w s k i], *Stanisław Leszczyński i Polska w pierwszej połowie XVIII wieku*, Warszawa, 1858, s. 147.

⁷J. A. G i e r o w s k i, *W cieniu ligi północnej*, Wrocław, 1971, s. 58.

Leščinskio iniciatyva 1708 m. kovo 20 d. Vilniuje įvykusį jo šalininkų „suvažiavimą“, kuriame svarstyta, kaip užtikrinti jo valdymą, ir nutarta sušaukti Mažosios Lenkijos vaitadijų bajorijos visuotinį šaukimą bei su šiomis pajėgomis smogti prieš švedus kovojusios Sandomežo konfederacijos pajėgoms, rašė Gustawa Hoczyk, remdamasi J. Feldmanu⁸. Šiuolaikiniuose lietuviškuose sintetiniuose veikaluose, skirtuose Vilniaus istorijai, irgi stokojama informacijos apie karaliaus Stanislovo vizitą šiame mieste ir Lietuvoje 1708 m. žiemą bei pavasarį⁹.

Iš Saksonijos į Lietuvą

Nugalėtojas Švedijos karalius Karolis XII, primetęs Augustui II 1706 m. rugsėjo 24 d. Altranštato sutartį ir privertęs jį atsisakyti Lenkijos karūnos, Saksoniją buvo okupavęs ilgesnį laiką. Jį ten lydėjo karalius Stanislovas Leščinskis, rezidavęs su nedidele palyda Mildenšteino pilyje, netoli Leipcigo esančiame mažame Leisnigo miestelyje. Švedai Saksonijoje išbuvo net iki 1707 m. rugpjūčio pabaigos. Vėliau Švedijos kariuomenė per Habsburgams priklausiusią Sileziją, Didžiąją Lenkiją, Kujaviją ir Mazoviją pajudėjo Lietuvos link. Karolis XII planavo išstumti rusų karines pajėgas iš Respublikos teritorijos, įžengti į Rusiją ir priversti carą Petrą I sudaryti taiką. Pagal pirminę Švedijos karaliaus koncepciją šiame žygyje jį turėjo lydėti Stanislovas Leščinskis ir dalis Lietuvos kariuomenės dalinių. Tuo metu rusai, nusprendę nestoti į lemiamą mūšį, pamažu traukėsi į rytus. 1707–1708 m. sandūroje švedai kirto Vyslą ties Vloclaveku ir sausio pabaigoje pasiekė Nemuną. Vėliau jie užėmė didžiąją dalį LDK, vasario viduryje Karolis XII įžygiavo į Smurgainius, po mėnesio savo rezidenciją perkėlė į šiaurę nuo Minsko esančius Radaškonis (Radoškovičius). Ten jis pasiliko iki 1708 m. birželio pradžios¹⁰.

1707 m. rugsėjį ir spalį karalius Stanislovas kartu su savo artimiausia aplinka, sekdamas paskui švedus, buvo apsistojęs Didžiojoje Lenkijoje, o lapkričio viduryje persikėlė į Kujaviją. 1708 m. sausio pradžioje jis aplankė Torunę, paskui su negausia palyda ir švedų ginkluota apsauga leidosi paskui Karolį XII. Keliaudamas per Mazoviją, Brandenburgo Prūsiją (buvo Piše (*Pisz, Johannisburg*)) ir Palenkę, pirmosiomis 1708 m. vasario dieno-

⁸ G. H o c z y k, Działania wojenne trzeciej wojny północnej (1700–1721) w województwie lubelskim, *Rocznik Lubelski*, t. 8, 1965, s. 88.

⁹ Žr. J. J u r g i n i s, V. M e r k y s, A. T a u t a v i č i u s, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1966; A. R. Č a p l i n s k a s, *Vilniaus istorija. Legendos ir tikrovė*, Vilnius, 2010.

¹⁰ B. L i l j e g r e n, *Karol XII*, Gdańsk, 2015, s. 154–156; J. D. H u l t m a n, *O panowaniu Karola XII króla Szwecji*, wyd. W. Krawczuk, Kraków, 2015, s. 24–30, 111–122.

mis pasiekė LDK sienas¹¹. 1708 m. vasario 12 d. jis išvyko į Gardiną susitikti su Karoliu XII, kuris, kaip teigiama, buvo apsisotojęs už keletos mylių nuo šio miesto¹².

Po dviejų dienų, vasario 14-ąją, Gardine pasirodė Lietuvos didžiojo kanclerio K. S. Radvilos pasiuntinys J. M. Karpis. Jau pirmame savo laiške jis pranešė apie rusų traukimąsi į rytus Minsko kryptimi ir visų maisto bei pašarų atsargų naikinimą. Tačiau dar labiau jis nerimavo dėl švedų, kurie „iš visur, kur tik gali, viską grobia, arklius, galvijus ir įvairius trofėjus [daiktus], neaplenkdami dvarų bei vienuolynų“, elgesio. „Čia [Gardine] jėzuitus ir bernardinus taip apiplėšė, kad pastarieji beveik neturi ką valgyti [...] ir taip yra visur, kur tik jie žengia.“ Jis taip pat guodėsi, kad „čia nebūtų nei alaus, nei duonos, jeigu neatvežtų prūsai, kurie iš to uždirba neįsivaizduojamai didelius pinigų“. J. M. Karpis taip pat svarstė, ką jam daryti, nes paaiškėjo, kad Gardine niekas iš tikrųjų nežino, kur yra išvykę abu monarchai – Karolis XII ir Stanislovas Leščinskis¹³.

Šią paslaptį atskleidė vėlesnis S. K. Švykovskio laiškas. Paaiškėjo, kad negalėdamas pavyti Karolio XII, karalius Stanislovas 1708 m. vasario 15-ąją (vakare?) atvyko į Gardiną, kur praleido dvi dienas. Tuo metu prie Leščinskio prisijungė Minsko seniūnas Kristupas Zaviša (*Krzysztof Zawisza*), prieš tai kartu su Sapiegomis lydėjęs Karolį XII jo žygyje¹⁴. Vasario 17-ąją karalius Stanislovas, saugomas švedų regimento, iš Gardino pajudėjo Lydos link. Nakvynei jis apsistojo Strijaukoje, beje, priklausiusioje Švykovskiui, „kur radome tik vieną žydą smuklėje ir nė vieno valstiečio“. Kitą dieną karalius nakvojo mažame Galavočių kaime. Kitas dvi dienas, vasario 19-ąją ir 20-ąją, jis praleido Astrynos (*Ostryna*) miestelyje, tenutijos centre. Ten vasario 20-ąją su karaliumi susitiko Lydos maršalas Mykolas Jonas Aleksandrovičius (*Michał Jan Alexandrowicz*); tuo metu prie karaliaus palydos taip pat prisijungė Kulmo vyskupas Teodoras Potockis (*Teodor Potocki*). Vasario 21-ąją Leščinskis apsistojo „Sabakovičiuose pas poną Hladovickį“ (galbūt Jokūbą Stanislovą, kuris kartu su Vilniaus bajorija 1697 m. dalyvavo karaliaus rinkimuose). Tai galėjo būti labai maža Sabakovščiznos (*Sobakowszczyzna*) gyvenvietė Astrynos seniūnijoje. Tačiau labiausiai tikėtina, kad karalius apsistojo šiek tiek toliau į rytus

¹¹ J. D y g d a ł a, „Nowe“ doniesienia o pobycie króla Stanisława Leszczyńskiego na Kujawach i w Toruniu na przełomie 1707/1708 roku, *Rocznik Toruński*, t. 42, 2015, s. 7–24; J. D y g d a ł a, Z Torunia do Wilna. Podróż króla Stanisława zimą 1708 roku, *Zapiski Historyczne*, t. 82, 2017, z. 2, s. 85–99.

¹² S. K. Švykovskio 1708 m. vasario 12 d. laiškas K. S. Radvilai iš Popova Olšos (*Popowa Olsza*), *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956/II, p. 74–75.

¹³ J. M. Karpio 1708 m. vasario 15 d. laiškas K. S. Radvilai iš Gardino, ten pat, nr. 6465/I, p. 163–166; apie J. M. Karpio skundus dėl švedų elgesio žr. J. A. G i e r o w s k i, min. veik., p. 40.

¹⁴ S. K. Švykovskio 1708 m. kovo 3 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956/II, p. 78; K. Z a w i s z a, *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa, 1862, s. 134. K. Zaviša labai skundėsi šios kelionės sąlygomis: „Tai buvo labai sunkus žygis, nes nuo Torunės iki pat Gardino niekur nesustojome poilsui, žygiavome greitai, neturėdami nei prideramų stancijų, nei maisto, ne kartą esame nakvoję miške po ąžuolu arba pušimi.“

esančiame tuomečiame privačiame miestelyje Sabackinėje. Jame stovėjo Dievo Motinos Globėjos parapiinė cerkvė su stebuklingu Dievo Motinos paveikslu. Dar XIX a. pabaigoje joje kabojo sidabrinis votas su užrašu: „Šviesiausiasis [valdovas] Leščinskis, Lenkijos karalius, pėsčiomis atkeliavęs prie stebuklingo Dievo Motinos paveikslo Sabackinėje, paaukojo šį votą 1705 metais.“¹⁵ Kadangi karalius Stanislovas 1705 m. Lietuvoje nesilankė, tikėtina, kad tai galėjo nutikti per mūsų aptariamą 1708 m. vizitą. Kitas dvi dienas, vasario 22-ąją ir 23-iąją, Leščinskis praleido Negdaluose¹⁶. 1708 m. vasario 24 d. nakvojo Muto miestelyje, pastatytame vieno iš Kostrovickių (*Kostrowiccy*) (plačiai Minsko ir Vilniaus vaivadijose paplitusios giminės) žemėse. Vasario 25-ąją jis su visa palyda pasiekė Lydą. Šiame mieste pailsėjęs dvi dienas, Leščinskis vasario 27 d. atvyko į Geranainius, kur ketino apsistoti ilgesniam laikui. Geranainiai buvo karališkasis dvaras, kurio pajamos nuo XVII a. antrosios pusės buvo skirtos išlaikyti Lietuvos artileriją ir buvo Lietuvos artilerijos generolo žinioje. Nors čia stovėjo XVI a. pradžioje statyta mūrinė Goštautų pilis, ji buvo nnykusi, todėl karalius apsistojo katalikiškos Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonijoje („kuri atrodė labai varganai“). Maždaug už 70 km į šiaurę esančio Vilniaus magistratas kartu su sveikinimais atsiuntė į Geranainius „šiek tiek maisto, vyno, midaus, alaus ir žuvies“¹⁷. Kaip sužinome iš rankraštiniam laikraštyje paskelbtos informacijos, atvykę deputatai, pareiškę pagarbą karaliui, preliminariai su juo susitarė, kad jis atvyks į Vilnių 1708 m. kovo 4 d.¹⁸ Lietuvos pakancleris Stanislovas Antonijus Ščuka (*Stanisław Antoni Szczuka*) guodėsi, kad čia sustota ne pailsėti, o gauti galą: keliuose pilna švedų ir nuo jų bėgančių rusų, o poilsiui skirtuose namuose „nėra nė trupinėlio [maisto]“. Anot pakanclerio, stovyklauta čia siekiant sulaukti kolonos užnugario dalinių, „paskutiniai iš kurių į šią vietą ir per savaitę nespės atžygiuoti“. Jis taip pat svarstė: „Kiek laiko teks stovyklauti, nežinome, manyčiau, kol sužels žolė, jei graži žiema kovą nesukels ant kojų.“¹⁹

Minsko seniūnas K. Zaviša, patyręs Karolio XII žygio sunkumus, visiškai kitaip vertino Stanislovo Leščinskio dvaro svitos kelionės sąlygas. Jis pastebėjo, kad karalius šiame kelionės etape turėjo „daugiau patogumų“, netgi pridūrė, kad „šis žygis praėjo linksmi ir buvo pakenčiamas“. Taip pat išvardijo savo artimiausius kelionės draugus:

¹⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, t. 10, Warszawa, 1889, s. 939.

¹⁶ Vietovė tokiu pačiu arba panašiu pavadinimu nenurodyta – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 7, Warszawa, 1886. Vienintelis didesnis miestelis tarp Sabakovičių ir Muto (*Myto*) – Vosyliškės (*Wasyliszki*).

¹⁷ S. K. Švykovskio 1708 m. kovo 3 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956/II, p. 78–79.

¹⁸ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. kovo 4, *Archiwum Państwowe w Toruniu*, Akta miasta Torunia, Katalog II, dział XIV (toliau – *APTor.*, Kat. II, XIV), nr. 78, l. 16v.

¹⁹ S. A. Ščukos 1708 m. kovo 12 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15655, p. 400.

Man draugiją palaikė ponas [Pranciškus] Lanckoroniskis, Krokuvos vaivada, taurus vyras, ponas [Vladislovas] Čarnkovskis, Karūnos didysis išdininkas, mūsų maitintojas ir vyno tiekėjas, ponas [Petras] Bronišas, konfederacijos maršalas, ponas [Jurgis] Tovianskis, Lenčycos vaivada, ponas Radunskis [Adomas Radonskis], Karūnos regentas, ponas Rumockis [Janas Stanislovas Romockis], Dobžinės pateisėjis, ponas [Stefanas] Urbanovskis, konfederacijos sekretorius, visi jie garbingi ir mandagūs žmonės. Šiai mūsų kompanijai visuomet duodavo bendras patalpas apsistoti.²⁰

Tuo metu Stanislovas Leščinskis, užuot keliavęs į Vilnių, 1708 m. kovo 2 d. su ne-gausia palyda iš Geranainių išvyko į Smurgainis (pasak pakanclerio S. A. Ščukos, esančius maždaug už 20 mylių, o iš tikrųjų beveik už 100 km), kad susitiktų su ten reziduojančiu Karoliu XII. Daugiausia jie svarstė klausimus, susijusius su galutinio sprendimo dėl Lietuvos didžiojo etmono skyrimo priėmimu. Stanislovas siekė šiose pareigose palikti Mykolą Servacijų Višnioveckį, neseniai perėjusį jo pusėn, nors Švedijos karaliaus palai-komi Sapiegos griežtai reikalavo, kad didžiojo etmono buožė atitektų Bobruisko seniūnui Jonui Kazimierui Sapiegai²¹. Iš T. Potockio pasakojimo, kurį primena Karpis, darytina išvada, jog Lenkijos monarchas taip pat norėjo suderinti savo tolesnius veiksmus; jeigu būtų buvusi jo valia, jis nežygiuotų kartu su švedais į Rusijos gilumą, bet, gavęs pagalbą keletą švedų pėstininkų pulkų, grįžtų su jais ir Lietuvos kariuomene į Lenkijos Karalystę, siekdamas ten sustiprinti savo valdžią. Be to, karalius ketino įspėti Karolį XII, kad žygis į Rusiją, prieš tai neužtikrinus ramybės Respublikoje, gali sužlugti²².

Naudodamiesi karaliaus išvykimu, kai kurie Geranainiuose su Leščinskiu buvę didi-kai kovo 2-ąją iškeliavo į Vilnių, kur tikrai buvo susirinkę Rusios vaivada Jonušas An-tanas Višnioveckis²³, Kijevo vyskupas (Poznanės nominatas) Jonas Povilas Gomolinskis (*Jan Paweł Gomoliński*), Lenčycos kaštelionas Jurgis Antonijus Varšickis (*Jerzy Antoni Warszycki*) ir S. K. Švykovskis. Lenkijos Karalystės didysis kancleris Jonas Stanislo-vas Jablonovskis (*Jan Stanisław Jabłonowski*) kartu su karaliumi Stanislovu vyko pas

²⁰ K. Z a w i s z a, min. veik., p. 134–135.

²¹ S. K. Švykovskio 1708 m. kovo 3 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956/II, p. 79–80; apie ginčus dėl abiejų Lietuvos etmonų skyrimo žr. A. Rachuba, min. veik., p. 627–629.

²² J. M. Karpio 1708 m. kovo 9 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/IV, p. 246–247.

²³ Nors istoriografijoje ir informaciniuose leidiniuose nurodoma, kad J. A. Višnioveckis 1706–1726 m. ėjo Krokuvos vaivados pareigas, tačiau šiame straipsnyje jis tituluojamas Rusios vaivada, nes jau 1707 m. sausį jis sutiko pereiti į žemesnes – Rusios vaivados pareigas. Formalus perėjimas į Rusios vaivados pareigas įvyko 1707 m. rugsėjį. Apie tai informuoja: S. K. Švykovskio 1707 m. rugsėjo 8 d. laiškas K. S. Radvilai iš Ščinavos (*Šcinawa*), *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956/I, p. 204. J. A. Višnioveckis, aprašydamas 1708 m. pirmojo pusmečio įvykius, savo prisiminimuose nemini nei susitikimo su karaliumi Stanislovu, nei savo dviejų apsilankymų Vilniuje, žr. J. A. Wi ś n i o w i e c k i, *Ilias Polski (1700–1710)*, wyd. P. P. Romaniuk, J. Burdowicz-Nowicki, Warszawa, 2018, s. 229–232.

Karolį XII. Likusieji, tai yra Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka, Kulmo vyskupas (Krokvos nominatas) T. Potockis, Krokvos vaivada Pranciškus Lanckoronskis (*Franciszek Lanckoroński*), Lenčycos vaivada Jurgis Tovianskis (*Jerzy Towiański*), Lenkijos Karalystės referendorius Vladislovas Poninskas (*Władysław Poniński*), Lenkijos Karalystės regentas Adamas Radonskis (*Adam Radoński*), Marienburgo seniūnas Pranciškus Bieliniskis (*Franciszek Bieliński*) ir Minsko seniūnas K. Zaviša Geranainiuose liko laukti, kol sugrįš karalius²⁴. Stanislovo Leščinskio šalininkų stovykloje tuomet vyravusias nuotaikas geriausiai atskleidžia dėl savo dvarų prie Ščiutino, kuriuos nusiaubė švedų kariuomenė, besikrimitusio pakanclerio Ščukos žodžiai, pasakyti J. M. Karpui: „Negali būti, kad Dievas nenubaustų švedų už tokį didelį plėšikavimą ir žiaurumą.“ Karpis pridėjo savo komentarą: „Tikrai visi čia kalba, kad nėra didesnio priešo nei švedai.“²⁵

Tuo metu Geranainius iš Smurgainių pasiekianti informacija rodė, kad Lietuvos didžiojo etmono skyrimo klausimas dar nėra galutinai išspręstas. Vis tiek „Švedijos karalius labai geros nuotaikos ir nuolat aplanko miestelyje apsistojusį mūsų karalių [Stanislovą], kurio sargyboje stovi šeši [Švedijos] gvardiečiai ir Jo Didenybės Švedijos Karaliaus durininkas, nes [Leščinskis] neturi savo žmonių.“ Su karaliumi vienu kambariu dalijosi pulkininkas Stanislovas Poniatovskis (*Stanisław Poniatowski*) (būsimojo karaliaus Stanislovo Augusto tėvas), antrame kambaryje gyveno Lenkijos kancleris J. S. Jablonovskis, o trečiame – Varšuvos konfederacijos maršalas Petras Bronišas (*Piotr Bronisz*). Sapiegos buvo apsistoję maždaug už pusės mylios nuo Smurgainių, tačiau kiekvieną dieną lankydavosi pas abu monarchus²⁶. Kovo 9-ąją iš Smurgainių atvykę S. Poniatovskis ir P. Bieliniskis atgabeno žinią, kad karalius Stanislovas į savo rezidenciją Geranainiuose sugrįš tik sekmadienį, kovo 14-ąją²⁷.

Tačiau Stanislovas Leščinskis Geranainiuose pasirodė jau kovo 11-osios vidurdienį, „per pačius pietus“. Jis atvyko kartu su kunigaikščiu M. S. Višnioveckiu ir Lenkijos kancleriu J. S. Jablonovskiu. Įvyko trumpas pasitarimas, kuriame dalyvavo J. A. Višnioveckis, Kulmo vyskupas T. Potockis ir pakancleris S. A. Ščuka. Tartasi, kaip pranešti Švedijos karaliui apie tai, kad Marienburge dislokuoti pulkininko Vilhelmo Miulerio (*Wilhelm Müller*) vadovaujami kariuomenės daliniai, nepaisant paties Karolio XII suteiktos liberacijos (atleidimo nuo prievolių), toliau renka kontribuciją iš Marienburgo vaivadijos (įskaitant Žulavus, priklausiusius Marienburgo ekonomijai, kurios pajamos buvo skiriamos karaliaus dvaro išlaikymui). Karpis sužinojo, veikiausiai iš J. S. Jablonovskio, kad

²⁴ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. kovo 4 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 16v–17.

²⁵ J. M. Karpio 1708 m. kovo 9 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/IV, p. 120–121.

²⁶ J. M. Karpio 1708 m. kovo 9 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, ten pat, nr. 6460, p. 2.

²⁷ Ten pat, nr. 6465/VI, p. 216.

dauguma Švedijos ministrų pasisakė už karaliaus Stanislovo grįžimą į Lenkiją, siekiant nuraminti Respubliką. Tam priešinosi tik didelę įtaką Švedijos monarchui turintis Karlas Piperis (*Carl Piper*), kuris norėjo, kad Leščinskis lydėtų Karolį XII žygyje į Rusiją. Anot J. S. Jablonovskio, būtent K. Piperis, tariamai papirktas Sapiegu, labiausiai palaikė jų ambicijas gauti didžiąją buožę. Karalius Stanislovas Smurgainyse iš Karolio XII gavo 6 tūkst. talerių (36 tūkst. lenkiškų auksinų), iš kurių 2 tūkst. iš karto perdavė pulkininkui S. Poniatovskiui gvardiečių (drabantų) išlaikymui²⁸.

Pakancleris S. A. Ščuka tuo metu kancleriui K. S. Radvilai pranešė, kad, prieš išvyksiant karaliui Stanislovui į Smurgainis, buvo parengti du projektai: dėl pacifikacinio seimo sušaukimo Liubline ir „regentystės“, suteikiančios teisę vesti derybas su priešininkų puse, nustatymo tam atvejui, jei Leščinskis kartu su švedais dalyvautų žygyje į Rusijos gilumą. Po karaliaus Stanislovo grįžimo iš švedų būstinės Ščukai vis dėlto pasirodė, kad abu minėti projektai ten buvo įvertinti neigiamai²⁹.

Keletą dienų karalius praleido Geranainiuose, susitikinėjo su savo bendradarbiais, pasirašinėjo paskyrimus į pareigas (be kita ko, kovo 12 d. priesaiką davė Lietuvos Brastos kaštelionas Grigalius Kopečas (*Hrehory Kopeć*)), sprendė laisvų karališkųjų dvarų suteikčių klausimus. Karpis skundėsi, kad monarchas „neskuba pasirašyti, labai kruopščiai nagrinėja kad ir menkiausias popierių“, o „lengvai pasirašo“ tik pakanclerio Ščukos parengtus dokumentus. Leščinskis rytais arba prieš pietus klausydavosi mišių, taip pat jodinėdavo po apylinkes, o vakarais, po pamaldų, kartais žaisdavo kortomis ir šachmatais³⁰.

Kovo 12-ąją į Geranainius atvyko Lietuvos didysis etmonas ir Vilniaus vaivada K. J. Sapiega. Kartu su kunigaikščiais Jonušu ir Mykolu Višnioveckiais jis pietavo ir vakarieniavo pas karalių. Kitą dieną pasirodė Liublino vaivadaitis Jonas Tarlo (*Jan Tarlo*). Tą pačią dieną karalius įsakė pastatyti naują namą klebonijos teritorijoje, nes senajame buvo nepatogu gyventi. Karpis priėjo prie išvados, kad šioje vietoje planuojama likti ilgesnį laiką. Monarchas taip pat mėgino, nors ir nesėkmingai, pasiskolinti didelę pinigų sumą iš vieno turtingesnių vietos bajorų, Lietuvos raštininko Andriaus Kazimiero Gelgaudo (*Andrzej Kazimierz Gielgud*), bet šis atsisakė teisindamasis, jog už 100 tūkst. lenkiškų auksinų ką tik nusipirko dvarų, o kitą 100 tūkst. investavo Silezijoje. Kovo 16-ąją į Geranainius atvyko Mstislavo vaivada Mykolas Daumantas Siesickis. Po pamaldų karalius priėmė Vilniaus vaivadijos pasiuntinius, kurie perdavė sveikinimus atvykusį į LDK ir prašymus neleisti švedams nekludomai išnaudoti krašto³¹.

²⁸ J. M. Karpio 1708 m. kovo 16 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, ten pat, nr. 6465/I, p. 170–172; plg. J. A. G i e r o w s k i, min. veik., p. 43.

²⁹ S. A. Ščukos 1708 m. kovo 16 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15655, p. 403.

³⁰ J. M. Karpio 1708 m. kovo 16 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, ten pat, nr. 6465/I, p. 167–169.

³¹ Ten pat, p. 174–179, 185.

1708 m. kovo 17-ąją po mišių pas karalių Stanislovą įvyko pasitarimas, per kurį bandyta susitarti dėl Lietuvos kariuomenės etatinės sudėties (komputo) sumažinimo. M. S. Višnioveckis, rodos, įsižeidęs dėl to, kad jo paskyrimas Lietuvos didžiuoju etmonu laikomas abejotinu, grįžo į savo kambarį, kiti, tarp jų ir Sapiegos, pasiliko pas karalių pietų. Vakare Leščinskis kartu su kunigaikščiais Višnioveckiais pėsčiomis išėjo pas pakanclerį Ščuką, „apsistojusį užėigos namuose Turgaus aikštėje“, o vėliau aplankė Kulmo vyskupą T. Potockį. Tą pačią dieną Minsko seniūnas K. Zaviša išvyko iš Geranainių į Tilžę, kur buvo apsistojusi jo žmona Teresė Tiškevičiūtė (kovo 28-ąją jie kartu sugrįžo į Vilnių). Kitą dieną, kovo 18-ąją, Bobruisko seniūnas J. K. Sapiega atėjo pas karalių, regis, turėdamas su savimi parengtą privilegiją, pagal kurią jis skiriamas į Lietuvos didžiojo etmono pareigas. Monarchas atsisakė pasirašyti dokumentą, tačiau ramino Sapiegą ir užtikrino, kad jam dar atiteks tos aukštos pareigos. Kovo 19-ąją Višnioveckiai aplankė Vilniaus vaivadą K. J. Sapiegą ir kartu su juo viena karieta grįžo dalyvauti pamaldose, o paskui pietavo pas karalių³².

Kovo 20-osios rytą pirmiausia posėdžiauta pas konfederacijos maršalą P. Bronišą, o vėliau – pas Stanislovą Leščinskį, kur svarstytas klausimas dėl Lenkijos Karalystės didžiojo antspaudo oficialaus perdavimo J. S. Jablonovskiui. Tam stipriai pasipriešino P. Bronišas, teigdamas, kad tai padaryti galima tik per Seimo posėdį. Šiek tiek vėliau karalius išvyko į Vilniaus vaivados K. J. Sapiegos rezidenciją, tačiau netrukus sugrįžo. Kaip paaiškėjo, K. J. Sapiega nieku gyvu nesutiko su monarcho siūlymu padalinti Lietuvos kariuomenę į tris nepriklausomas grupes (korpusus), pavaldžias karaliui, didžiajam etmonui ir lauko etmonui. Be to, Stanislovas nurodė Lietuvos totoriams eiti pagalbon Kijevo vaivadaui Juozapui Potockiui, tačiau K. J. Sapiega sutrukęs tam, „dėl to Jo Didenybė Karalius labai supyko“. J. M. Karpis akivaizdžiai neigiamai vertino Sapiegu elgesį. Jis rašė, kad išvykdamas iš Smurgainių Karolis XII neva yra pasakęs: „Jei karalius Stanislovas jums ko nors nepadarys, ateikite pas mane, aš žinosiu, kaip pasielgti.“ Tą pačią dieną po pietų M. S. Višnioveckis išvyko pas K. J. Sapiegą tartis dėl Lietuvos kariuomenės dydžio ir sudėties nustatymo. Pagal išankstinį susitarimą

turi būti 1000 husarų, 3360 petyhorų, 3000 reitarų, 1500 dragūnų, keletas tūkstančių pėstininkų. Komputo dydžio nustatymo klausimas atidėtas iki karaliaus sugrįžimo, nes Jo Didenybė Karalius nori turėti tris tūkstančius svetimšalių, su kuo Vilniaus vaivada [K. J. Sapiega] nesutinka.

Vakare Stanislovas Leščinskis ir vyskupas T. Potockis susitiko pas J. S. Jablonovskį ir ilgai kalbėjosi³³.

³² J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, p. 196–201; K. Z a w i s z a, min. veik., p. 136.

³³ J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/I, p. 201–206.

Kitą dieną, kovo 21-ąją, Geranainiuose slapta susirinko Senato taryba ir aptarė Lenkijos Karalystės didžiojo kanclerio skyrimo klausimą (oficialiai Karalystės kancleris buvo Varmijos vyskupas Andžejus Chrizostomas Zaluski (*Andrzej Chryzostom Zaluski*), paskirtas dar Augusto II). Nė vienas iš susirinkusių senatorių, t. y. Krokuvos vyskupas nominatas T. Potockis, Poznanės vyskupas nominatas J. P. Gomolinski, Vilniaus vaivada K. J. Sapięga, Krokuvos vaivada P. Lanckoronskis, Lenčycos vaivada J. Tovianskis, Vilniaus kaštelionas M. S. Višnioveckis, Rusios vaivada J. A. Višnioveckis, Lenčycos kaštelionas J. A. Varšickis, Lenkijos karalystės iždininkas V. Čarnkovskis, Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka, karalių Stanislovą remiančios Varšuvos konfederacijos maršalas P. Bronišas, nesutiko antspaudo perduoti J. S. Jablonovskiui per Senato tarybos posėdį. Siūlyta kreiptis į Karolį XII su prašymu leisti sušaukti Seimą ir tik jo metu formaliai skirti kanclerį. Leščinskis, ketinęs pavesti eiti šias pareigas J. S. Jablonovskiui, kad karaliui kartu su švedais išvykus už Respublikos ribų, kancleris galėtų atstovauti Lenkijos Karalystės interesams, esant tokiai padėčiai šios minties atsisakė. Dėl to, anot J. M. Karpio, „dabar ponas kancleris į visus, kaip girdėjau, piktai žiūri“. Beje, J. M. Karpio laiškas atskleidžia, kad kai kurie taryboje dalyvavę karaliaus Stanislovo šalininkai baiminosi, jog monarchui išvykus iš Respublikos, J. S. Jablonovskis, kaip Lenkijos Karalystės didysis kancleris, gali tapti neoficialiu karaliaus vietininku, kitaip tariant, pirmuoju ministru, primančiu sprendimus einamaisiais klausimais³⁴.

Karaliaus Stanislovo vizitas Vilniuje³⁵

1708 m. kovo 21 d., pasibaigus Senato tarybos posėdžiui ir papietavus, Stanislovas Leščinskis paliko Geranainius ir išvyko į Vilnių. Jį lydėjo tik kancleris J. S. Jablonovskis. Dalis aukštų pareigūnų ir dvariškių važiavo priekyje, o kiti, atsilikę per tam tikrą atstumą, važiavo paskui karalių. Naktį karalius praleido užėigos namuose tarp Šalčininkėlių ir Jašiūnų. Kovo 22-osios rytą karaliaus nakvynės vietoje pasirodė abu kunigaikščiai Višnioveckiai, Jonušas ir Mykolas. Ten jau buvo Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka. Karalius kelionę tęsė vienoje karietoje su Višnioveckiais ir J. S. Jablonovskiu. S. A. Ščuka važiavo atskira karieta. Jašiūnuose J. A. Višnioveckis išlipo iš karaliaus karietos, o jo vietą užėmė vyskupas T. Potockis. J. A. Višnioveckis įsėdo į vyskupo karietą. Papietauti sustota 15 km nuo Vilniaus esančioje Rudaminoje, kurioje gyveno totoriai. Prie vieno stalo su karaliu-

³⁴ Ten pat, nr. 6465/I, p. 211–213.

³⁵ Taip pat žr. J. D y g d a ū a, Wizyta króla Stanisława Leszczyńskiego w Wilnie w dniach 22–29 marca 1708 roku, *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Guzowski, M. Liedke, K. Boroda, Białystok, 2018, s. 119–131.

mi sėdėjo Višnioveckiai, vyskupas T. Potockis, kancleris J. S. Jablonovskis, pakancleris S. A. Ščuka, plk. S. Poniatovskis ir Marienburgo seniūnas P. Bielinskis. J. M. Karpis pastebėjo, kad tik M. S. Višnioveckis ir S. A. Ščuka „kaip besilaikantys pasninko“ valgė žuvį, kiti valgė mėsos patiekalus.

Vilnius, kaip ir kiti Respublikos miestai, tuo metu išgyveno sunkius laikus. Jau pirmoji švedų okupacija 1702 m. pavasarį užgulė miestą labai didelėmis išlaidomis ir našta. Švedai iš miesto surinko 148 605 lenkiškų auksinų kontribuciją ir pasiėmė 1859 svarus parako bei 2503 svarus švino³⁶. Pasitraukus švedų kariuomenei, kuri pajudėjo Varšuvos link, į Vilnių įžygiavo Augustui II ištikimi daliniai, o vėliau – juos remiančios rusų pajėgos. 1705 m. į miestą atvyko caras Petras I. Miestiečiai turėjo padengti didžiąją dalį jų apgyvendinimo išlaidų. 1706 m. kovo pradžioje Vilnių vėl užėmė švedai, vadovaujami pulkininko Dikerto (taip jo pavardė rašoma lietuvių istorikų darbuose; K. Zaviša jo pavardę užrašė „Dykier“, tai turėjo būti švedų pulkininkas Karlas Gustavas Diukeris (*Karl Gustav / Carl Gustaf Dücker*), lankęsis Vilniuje ir 1708 m.), remiami K. J. Sapiegai ištikimų dalinių (dalyvavo K. Zaviša). Miestui buvo užkrauta 60 tūkst. talerių kontribucija. Po kelių mėnesių švedai iš Lietuvos sostinės pasitraukė³⁷. 1706 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais Vilniuje vėl buvo švedai, vedami generolo Adomo Liudviko Levenhaupto (*Adam Ludwig Lewenhaupt*), bei juos rėmę lietuvių daliniai (K. Zaviša). Šį kartą švedai ir jų sąjungininkai pasitraukė iš Lietuvos sostinės 1706 m. gruodžio 5 d.³⁸ O 1708 m. sausio pabaigoje čia vėl buvo atvykęs Petras I. Blogiausia tai, kad 1706 m. gegužės 18-ąją staiga kilęs gaisras sunaikino miesto centrą³⁹. 1708 m. pradžioje švedams pradėjus puolimą, rusai pasitraukė iš didžiosios dalies LDK žemių. 1708 m. kovo pradžioje švedai vėl sugrįžo į Vilnių ir iš karto pareikalavo kiekvieną savaitę pateikti po 30 tūkst. svarų duonos ir mėsos⁴⁰. Paskui nustatė vieno talerio (6 lenkiškų auksinų) nuo dūmo (t. y. namo) kontribuciją, o antroje kovo pusėje įsakė komendantą „virtuvei“ pristatyti žvėrienos ir 200 statinių miltų. Jie taip pat pranešė, kad bus privalu pristatyti 100 tūkst. svarų džiūvėsių. Be to, švedai pateikė anksčiau miesto jiems išrašytą vekselį, atrodo, 80 tūkst. talerių (460 tūkst. lenkiškų auksinų) sumai, reikalaudami ją sumokėti. Jie taip pat parengė visų prekių bei maisto produktų, laikomų Neries upėje stovėjusiuose laivuose, sąrašą, ir uždraudė juos

³⁶ J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., p. 82–83; G. S l i e s o r i ū n a s, The First Occupation of Vilnius during the Great Northern War (April–May 1702), *Lithuanian Historical Studies*, vol. 14, 2009, p. 86–89.

³⁷ J. J u r g i n i s, V. M e r k y s, A. T a u t a v i č i u s, min. veik., p. 177–178 (švedų įžengimo į Vilnių data nurodoma kovo 8 d.); B. D u n d u l i s, Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a., Vilnius, 1977, p. 138 (švedų įžengimo į Vilnių data nurodoma kovo 6 d.). Taip pat žr. K. Z a w i s z a, min. veik., p. 125–126.

³⁸ K. Z a w i s z a, min. veik., p. 128–130.

³⁹ J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., p. 83–84.

⁴⁰ S. K. Švykovskio 1708 m. kovo 3 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 15956, p. 79–80; Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. kovo 4 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 16v.

išvežti bei parduoti⁴¹. Stanislovas Leščinskis, be abejonės, suvokė, kad miestas ir jo gyventojai yra patekę į labai sunkią padėtį, dėl to Vilniaus magistratui nepateikė jokių finansinių reikalavimų (bent jau išlikusiuose šaltiniuose apie tai nieko nekalbama).

Ketvirtadienį, 1708 m. kovo 22-ąją, po antros valandos popiet karalius su savo palyda pasiekė Vilnių. Prie Rūdininkų vartų monarchą pasveikino miesto magistratas ir apie 200 miestiečių. Karaliui taip pat buvo įteikti miesto raktai. Prie Aušros vartų atvyko švedų įgulos komendantas papulkininkis Vrangelis (*Wrangel*), tikriausiai – Henrikas Vilhelmas, kuris sėdėdamas ant žirgo lydėjo karalių iki pat Dominikonų gatvėje buvusių Vilniaus vaivados K. J. Sapiegos rūmų, kur turėjo apsistoti karalius Stanislovas⁴². Beje, tuo metu Vilniuje parengtame rankraštiname laikraštyje pranešta, kad kartu su Vrangeliu karalių pasveikino pulkininkas K. G. Diukeris ir kiti švedų karininkai, o Sapiegų rūmuose buvo išstatyta švedų sargyba⁴³. Kartu su karaliumi rūmuose gyveno Lenkijos Karalystės kancleris J. S. Jablonovskis ir Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka. Kiti didikai įsikūrė įvairiuose Vilniaus rūmuose bei vienuolynuose. Vitebsko vaivada Kazimieras Aleksandras Pociėjus (*Kazimierz Aleksander Pocij*) apsistojo kanclerio K. S. Radvilos rūmuose Vilniaus gatvėje, kunigaikščiai Jonušas ir Mykolas Višnioveckiai apsigyveno Vyskupų rūmuose (dabar šioje vietoje Prezidentūra), o Krokuvos vyskupas nominatas T. Potockis ir Lietuvos Brastos kaštelionas G. Kopecas apsistojo pas dominikonus⁴⁴.

Praėjus pusvalandžiui po karaliaus Stanislovo atvykimo į Vilnių, jį aplankė Vilniaus vaivada ir Lietuvos didysis etmonas K. J. Sapiega. Kartu su keliolika asmenų jie nuvyko į Antakalnį, kur apsilankė barokinėje Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje, paskui apžiūrėjo šalia esančius K. J. Sapiegos rūmus. Jie patiko karaliui, kuris išreiškė pageidavimą, „kad Vilniaus vaivada juos reparuotų“, t. y. suremontuotų po 1700 m. ir vėliau patirtų suniokojimų. Kaimynystėje esančioje nedidelėje XVII–XVIII a. sandūroje statytoje trinitorių bažnyčioje vienuoliai sugiedojo *Te Deum laudamus*, o vienuolyne svečiai buvo pavaišinti alumi. Grįždamas į miestą, Leščinskis trumpam sustojo taip pat Antakalnyje buvusiuose Slušų rūmuose, kur susitiko su Polocko vaivadiene Konstancija Sluškiene (*Konstancja Słuszkowa z Podbereskich*)⁴⁵.

Kitą dieną, 1708 m. kovo 23-iąją, penktadienį, karalius Stanislovas kartu su savo svita 10 valandą išvyko į Vilniaus katedrą. Su jais nebuvo vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio (*Konstanty Kazimiers Brzostowski*), kuris, ilgą laiką konfliktavęs su

⁴¹ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. kovo 25 d. *APTor.*, Kat. II, I, nr. 4771, l. 1v; J. M. Karpio laiškas 1708 m. kovo 25 d. K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, V, nr. 6465/I, p. 224.

⁴² J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/I, p. 217.

⁴³ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. kovo 25 d., *APTor.*, Kat. II, I, nr. 4771, l. 1.

⁴⁴ J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/I, p. 218.

⁴⁵ Ten pat, p. 217–218.

Sapiegomis, pagaliau su jais susitaikė ir pripažino karalių Stanislovą, tačiau dėl atsargumo rezidavo Branderburgo Prūsijoje, Tilžėje⁴⁶. Taigi monarchą pasitiko katedros klebonas Jonas Polubinskis (*Jan Polubiński*), kanauninkas Pranciškus Gecevičius (*Franciszek Giecowicz*) ir vyskupas sufraganas Aleksandras Mykolas Horainas (*Aleksander Michal Horain*), kuris lotyniškai pasakė sveikinimo kalbą. Atsakomąją kalbą, irgi lotyniškai, pasakė pakancleris S. A. Ščuka. Skambant *Te Deum laudamus* monarchas įžengė į katedrą, apžiūrėjo Šv. Kazimiero koplyčią, „kuri, kaip ir bažnyčia, patiko Jo Didenybei Karaliui ir visiems pirmą kartą Vilniuje besilankantiems ponams“. Vėliau vyskupas M. Horainas, „asistuojant gerai kapelai“, aukojo mišias. Po mišių karalius grįžo į savo rezidenciją, kur vienuolių vardu jį pasveikino jėzuitų noviciato rektorius Kristupas Losevskis (*Krzysztof Łosiewski*). Rezidencijoje monarchas, be kita ko, ilsėjosi „ir rūkė tabaką, nes penktadieniais valgo tik vieną kartą – vakare“. Apie pirmą valandą dienos Stanislovas Leščinskis išvyko į Verkius, Vilniaus vyskupų užmiesčio rezidenciją. Ji labai patiko karaliui, kuris jį lydėjusiam S. K. Švykovskiui taręs: „karūnos atsisakyčiau dėl tokios rezidencijos, jei galėčiau joje ramiai gyventi“⁴⁷.

Iš Verkių karalius Stanislovas grįžo į Vilnių. Kartu su vyskupu T. Potockiu, kancleriu J. S. Jablonovskiu ir S. K. Švykovskiu nuvažiavo į bernardinų vienuolyną ir Šv. Mykolo bažnyčią pas ten rezidavusią tuo metu sirgusią Vitebsko vaivados našlę Rachelę Krišpinienę (*Rachela Kryszpinowa z Brzostowskich*). Į vienuolyną jau buvo atvykę kunigaikštis J. A. Višnioveckis, Bobruisko seniūnas J. K. Sapiega ir S. Poniatovskis. Pasitaikius progai, S. K. Švykovskis susitiko su savo seserimi Petronėle, šio vienuolyno vienuole, kuriai karalius tarė: „Prašyk, sese, Dievo, kad man būtų gerai, tai ir tavo broliui bus gerai.“ Tą pačią dieną į Vilnių atvyko Lenkijos Karalystės didysis išdininkas V. Čarnkovskis⁴⁸.

Šeštadienį, kovo 24-ąją, iš pat ryto pas karalių Stanislovą įvyko Vilniaus vaivados, ligšiolinio Lietuvos didžiojo etmono K. J. Sapiegos ir Lietuvos didžiojo etmono (paskirto Augusto II) M. S. Višnioveckio susitikimas. Monarchas bandė sutaukinti dėl šios pareigybės konkuravusius didikus. Rodos, iš dalies jam tai pavyko padaryti (bent taip manė J. M. Karpis), nors vėlesni jo pranešimai rodo, kad priešiškumas tarp jų išliko. Vėliau pasveikinti karaliaus atvyko dominikonai iš netoliese esančio vienuolyno. Po susitikimo Leščinskis nuvyko į Vilniaus jėzuitų noviciatą, kur jam buvo pristatyti visi klierikai. Iš ten karalius išvyko į dominikonų vienuolyną pas vyskupą T. Potockį pietų. Prie vieno stalo su Leščinskiu, be T. Potockio, sėdėjo Kijevo vyskupas (Poznanės nominatas)

⁴⁶ G. Sliesoriūnas, Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis emigracijoje Prūsijoje 1706–1709 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011/1, 2012, p. 33–45.

⁴⁷ J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/I, p. 219–220.

⁴⁸ J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 ir 26 d. laiškai K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, p. 220–221, 232.

J. P. Gomolinskis, etmonas M. S. Višnioveckis, kancleris J. S. Jablonovskis, Varšuvos konferencijos maršalas P. Bronišas, S. Poniatovskis, Marienburgo seniūnas P. Bielinskis, Liublino vaivadaitis J. Tarlo ir švedų karininkai – papulkininkas Vrangelis bei pulkininkas K. G. Diukeris⁴⁹.

Po pietų karalius Stanislovas kartu su etmonu M. S. Višnioveckiu, kancleriu J. S. Jablonovskiu ir keletu kitų asmenų važinėjo po miestą. Jie apsilankė barokinėje Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčioje, misionierių vienuolyne Subačiaus gatvėje ir priešais jį ant Išganytojo kalvos įsikūrusiame vizitiečių vienuolyne. Vakare karalius kartu su M. S. Višnioveckiu, J. S. Jablonovskiu ir konfederacijos maršalu P. Bronišu vyko į bernardinų vienuolyną pas Vitebsko vaivadienę R. Krišpinienę. Ten jau buvo atvykę Vilniaus kaštelionas M. S. Višnioveckis, Bobruisko seniūnas J. K. Sapiega, Lietuvos pataurininkis Jurgis Jeronimas Krišpinas Kiršenšteinas (*Jerzy Hieronim Kryszpin Kirszensztein*), pulkininkas S. Poniatovskis, Marienburgo seniūnas P. Bielinskis ir Liublino vaivadaitis J. Tarlo bei keletas damų. Po valandos iš Prūsijos (Brandenburg?) atvyko Aleksandras Pšezdeckis (*Aleksander Przewdecki*), Lietuvos kalavijininkas. Čia buvo patiekta vakarienė, kurios metu grojo „Jo Didenybės Karaliaus obojininkai“. Taip vakarota iki devintos valandos⁵⁰.

Kita karaliaus Stanislovo vizito Vilniuje diena, kovo 25-oji, sekmadienis, prasidėjo nuo apsilankymo jėzuitų Šv. Jonų bažnyčioje. Monarchas ten nuvyko karieta, kurioje kartu su juo važiavo Kulmo vyskupas T. Potockis, Vilniaus vaivada K. J. Sapiega ir Lenkijos kancleris J. S. Jablonovskis. Leščinskį sveikino Vilniaus akademijos studentai, išsirikiavę keliomis eilėmis abiejose Šv. Jono gatvės pusėse. Paskui akademijos rektorius, kun. prof. Tobijus Arentas (*Tobiasz Arent*), laukęs su Senato nariais prie bažnyčios, karalių palydėjo į šventyklą. Sveikinimo kalbą pasakė filosofijos profesorius kun. Antanas Arciechovskis (*Antoni Arciechowski*). Stanislovas Leščinskis sėdėjo ant suolo prie pirmos kolonos kairėje pagrindinės navos pusėje. Mišias aukojo Kijevo vyskupas J. P. Gomolinskis, o pamokslą sakė teologijos profesorius ir šios bažnyčios pamokslininkas kun. Mykolas Sufčinskis (*Michał Suffczyński*). Atsižvelgdamas į esamą politinę padėtį, jis priminė „mūsų tėvo Abraomo“ pavyzdį ir teigė, kad „laimingiausia yra ta valstybė, kurią aprėpia švelnus Abraomo, tai yra Karaliaus, žvilgsnis“, o jei kokioje nors valstybėje ima kauptis nesantaikos akmenys, tai ir žlugimo nesunku sulaukti. Jis karalių (konkrečiai neminėdamas Stanislovo) palygino su gelbėtoju, kuris atneša išsigelbėjimą ir užtikrina valstybei visokeriopą sėkmę. Kaip rašė Karpis, „jis iš visų sulaukė didelių pagyrimų, nes neįtikėtina, kaip gerai ir oriai kalbėjo“⁵¹.

⁴⁹ J. M. Karpio 1708 m. kovo 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, p. 222–224.

⁵⁰ Ten pat, p. 225–226.

⁵¹ J. M. Karpio 1708 m. kovo 26 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, p. 230–232.

Po to karalius išvyko pietų pas papulkininkį Vrangelį, apsistojusį Ašmenos seniūno Kristupo Despoto Zenovičiaus (*Krzysztof Despot / Deszpot Zenowicz*) rūmuose, buvusiuose netoli Bernardinų bažnyčios. Grįžęs po pietų, karalius laiką leido savo rezidencijoje, tik vakare nuvyko į Dominikonų bažnyčioje aukotas Kristaus kančios pamaldas⁵².

Pirmadienį, 1708 m. kovo 26-ąją, karalius Stanislovas pirmiausia dalyvavo bernardinų Šv. Mykolo bažnyčios pamaldose. Po procesijos išvyko pietų pas Vilniaus vaivadą K. J. Sapiegą, kur buvo susirinkę visi Vilniuje viešintys senatoriai. Prie apskritojo stalo kartu su monarchu sėdėjo vyskupai T. Potockis ir J. P. Gomolinskis, kunigaikščiai Jonušas ir Mykolas Višnioveckiai, Krokuvos ir Lenčycos vaivados P. Lanckoronskis ir J. Tovianskis, kancleris J. S. Jablonovskis, Lenkijos Karalystės išdininkas V. Čarnkovskis, Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka, konfederacijos maršalas P. Bronišas ir Lenčycos kaštelionas J. A. Varšickis. Prie kito stalo buvo susėdę vaivados: Vilniaus – K. J. Sapiega, Polocko – Dominykas Mykolas Sluška, Vitebsko – K. A. Pociėjus, Lietuvos Brastos kaštelionas G. Kopecas, Bobruisko seniūnas J. K. Sapiega „ir daug kitų“. Kaip teigė Karpis, „patiekta labai gerų valgių su mėsa ir žuvimi“. Paskiau „patiekta ir saldumynų, vynas irgi buvo labai geras“, po 200 talerių (1200 lenkiškų auksinų) už statinę. Praėjus pusvalandžiui po pietų, karalius išvyko, bet pasiliko J. A. Višnioveckis, K. A. Pociėjus, P. Bronišas, J. A. Varšickis ir Lietuvos pataurinininkis J. J. Krišpinas Kiršenšteinas, kurie dar „baigė gerti“. Po pietų monarchas išvyko į Sapiegų parką Antakalnyje, kur pasivaikščiojo apie pusvalandį. Tada bernardinų vienuolyne vėl aplankė sergančią Vitebsko vaivadienę R. Krišpinienę, be to, apie penkiolika minučių praleido pas kunigaikštį M. S. Višnioveckį, kuris netikėtai susirgo skrandžio liga⁵³. Tą pačią dieną (kovo 26-ąją) Vilnių pasiekė žinia, kad Karolis XII ir Švedijos kariuomenė iš Smurgainių pajudėjo Minsko link, o S. K. Švykovskis karaliaus nurodymu antspaudavo valdovo privačiu antspaudu (*poko-jową pieczęcią*) Krokuvos vyskupo nominato T. Potockio įgaliojimus, kuriais jam buvo suteikiama praktiškai neribota valdžia tvarkyti Lenkijos Karalystės ir karaliaus išdą, teisė šaukti bajorų susirinkimus, taip pat teisė sudaryti sutartis su užsienio valstybėmis. T. Potockis turėjo tapti tarsi Leščinskio vietininku Respublikoje, jei pastarasis išvyktų kartu su Karoliu XII į Rusijos gilumą. Be abejo, savo nepasitenkinimą dėl to pareiškė Lenkijos Karalystės išdininkas V. Čarnkovskis⁵⁴.

Antradienį, kovo 27-ąją, karalius Stanislovas ryte dalyvavo pamaldose jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčioje, esančioje Rotušės aikštėje, paskui su kancleriais J. S. Jablonovskiu ir S. A. Ščuka palydėjo iki Lukiškių (kalbama apie „Jėzuitų Lukiškes“, t. y. šiandieninio Vingio parko Vilniuje teritoriją, kurioje tuo metu buvo jėzuitų užmiesčio rezidencija)

⁵² Ten pat, p. 232–233.

⁵³ Ten pat, p. 233–234.

⁵⁴ Ten pat, p. 235–236.

vyskupą T. Potockį, kuris po bendrų pietų jėzuitų dvaro rūmuose išvyko į Gdanską. Leščinskis grįžo į savo rezidenciją Sapiegos rūmuose ir niekur iš jos neišėjo⁵⁵.

Kitą dieną, kovo 28-ąją, trečiadienį, karalius iš ryto pėsčiomis nuėjo į netoliese buvusią jėzuitų noviciato Šv. Ignoto bažnyčią. Po mišių grįžo į rūmus ir surengė audienciją Pinsko seimelio pasiuntiniams. Pastarieji visų pirma prašė, kad „J. D. Karalius suteiktų apsaugą nuo švedų ir lenkų kariuomenių“. Monarcho vardu atsakė S. A. Ščuka. Leščinskis pietavo kartu su savo svečiais – abiem Lietuvos etmonais K. J. Sapiega ir M. S. Višnioveckiu, kancleriu J. S. Jablonovskiu, vyskupu nominatu J. P. Gomolinskiu ir Bobruisko seniūnu J. K. Sapiega. Vėliau atvyko Vitebsko vaivadienė R. Krišpinienė, kuri, prieš išvykdamą iš Vilniaus, norėjo atsiseikinti su karaliumi⁵⁶.

Tą pačią dieną Vilniaus kaštelionas M. S. Višnioveckis, gavęs etmono K. J. Sapiegos įsakymą, iš Vilniaus išvyko į savo diviziją, įsikūrusią Lietuvos kariuomenės stovykloje Suraze, netoli Geranainių. Tuo metu į Vilnių iš Smurgainių, iš Švedijos karaliaus Karolio XII stovyklos, grįžo Lietuvos didysis taurininkas Kristupas Benediktas Ščitas (*Krzysztof Benedykt Szczytt Niemirowicz*) ir Upytės maršalas Aleksandras Podbereskis (*Aleksander Podbereski*). Ten jie lankėsi siekdami sumažinti Švedijos kariuomenės išlaikymo našta, netgi turėjo su savimi karaliaus Stanislovo laišką, skirtą Švedijos kancleriui K. Piperiui. Vis dėlto jie grįžo nieko nepasiekę, nes kai kreipėsi dėl šio reikalo tiesiogiai į Karolį XII, pastarasis, „netaręs nė žodžio, užsoko ant žirgo ir nujojo“. Šią sceną stebėjęs generolas Andersas Lagerkrona (*Anders Lagercrona*) su sarkazmu jiems pasakė: „karalius Stanislovas moka, Jablonovskis moka, Ščuka moka, tai ir jūs visi sumokėsite“⁵⁷.

Dauguma Vilniuje susirinkusių Lenkijos Karalystės ir LDK didikų pajudėjo iš miesto tą pačią dieną. Nuo šiol nuolatinę monarcho palydą turėjo sudaryti Kijevo vyskupas (Poznanės nominatas) J. P. Gomolinskis, Lenkijos Karalystės didysis kancleris J. S. Jablonovskis, Lietuvos pakancleris S. A. Ščuka ir abu sekretoriai: S. K. Švykovskis bei J. M. Karpis. Pastarasis yra minėjęs, kad „Karalius labai nepatenkintas, jog beveik visi jį palieka vienu metu“. Jis taip pat priminė, kad kancleris J. S. Jablonovskis išvyko su kažkokia misija pas Karolį XII, „sunku žinoti, su kokiais reikalais tai susiję“. Be to, J. M. Karpis pranešė K. S. Radvilai, kad Vitebsko vaivada K. A. Pociėjus žadėjo Leščinskiui kelioms savaitėms paskolinti 15 tūkst. talerių (90 tūkst. lenkiškų auksinų)⁵⁸. Kaip vėliau paaiškėjo, šio savo pažado neįvykdė.

J. M. Karpis ankstesnę informaciją išplėtojo kitame laiške. Jis rašė, kad pas Karolį XII buvo išsiųstas ne tik kancleris J. S. Jablonovskis, bet ir konfederacijos maršalas P. Broni-

⁵⁵ J. M. Karpio 1708 m. kovo 29 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, p. 241.

⁵⁶ Ten pat, p. 243–244.

⁵⁷ Ten pat, p. 245–246.

⁵⁸ Ten pat, p. 246–247.

šas. Jie turėjo siekti, kad Švedijos monarchas leistų Stanislovui Leščinskiui grįžti į Lenkiją ir sušaukti pacifikacinį seimą⁵⁹. Informacija apie paskutinę karaliaus Stanislovo vizito Vilniuje dieną, t. y. kovo 29-ąją, nėra išsami. J. M. Karpis daugiausia dėmesio skyrė vagystei iš namų, kuriuose jis buvo apsistojęs kartu su S. K. Švykovskiu. Abu iki vidurnakčio rengė raštus, skirtus iš miesto išvykstantiems Lenkijos Karalystės didikams. Namų šeimininkas neuždarė vartų, o jiems patarnaujantis berniukas neužrakino durų, vedančių į priemenę ir gyvenamąsias patalpas. Tuo pasinaudojo vagis, turbūt gerai žinojęs vietą, kur abu sekretoriai saugojo vertingiausias daiktus. Iš S. K. Švykovskio buvo pavogta 5 tūkst. auksinų grynaisiais, keletas žiedų, laikrodis, konfederacijos antspaudas ir daug kitų smulkmenų. Vagis taip pat išsinešė abiejų sekretorių „brangakmeniais puoštus diržus“⁶⁰. Vėliau, apžiūrėjęs artimiausią aplinką, pavyko rasti tik numestą dėžutę su antspaudu ir dokumentais⁶⁰.

Ketvirtadienį, 1708 m. kovo 29-ąją, su vizitu pas Leščinskį apsilankė Švedijos generalas A. L. Levenhauptas, kuris lydymas keliasdešimties kavaleristų (dragūnų?) žygiavo (vesdamas su savimi keliolikos tūkstančių švedų karių korpusą) iš Livonijos pas Karolį XII. Praėjus dviem valandoms, karalius audiencijai priėmė Ukmergės pavieto pasiuntinius. Kaip anksčiau Pinsko pasiuntiniai, taip ir pastarieji prašė karaliaus užtarimo Švedijos kariuomenės vadavietėje ir naštos palengvinimo. Monarchas pietavo, rodos, pas Polocko vaivadą M. D. Slušką⁶¹. Jis padovanojo karaliui keletą kupranugarių, kurie vėliau labai pravertė tolesnėje kelionėje – pažliugus orams jie nešė sukrautą mantą nelėtindami judėjimo tempo⁶².

Stanislovas Leščinskis iš Vilniaus išvyko kovo 29-osios popietę, regis, miesto magistratui nesurengus oficialios atsisveikinimo ceremonijos. Monarcho vizito Vilniuje rezultatai laikytini kukliais. Senato taryba netgi neoficialiai nebuvo susirinkusi. Tuo metu buvo neaišku, ar Leščinskis kartu su Karoliu XII dalyvaus žygyje į Rusijos gilumą, ar sugrįš į Lenkiją. Taip pat nepavyko pasiekti didesnio suartėjimo tarp karaliaus Stanislovo ir Sapiegų, nors pastarieji formaliai karalių visiškai palaikė. Viena vertus, Sapiegos kėlė sąlygas, susijusias su Lietuvos didžiojo etmono skyrimu, kita vertus, siekė išsaugoti visas savo turėtas pareigybes. Jie taip pat puoselėjo kitokias nei monarchas Lietuvos kariuomenės organizavimo koncepcijas. Vis dėlto Leščinskio vizitas vertintinas kaip prestižinis. Vilniuje jis priimtas kaip teisėtas valdovas. Tai jam suteikė galimybę užmegzti glaudesnius ryšius su kai kuriais Lietuvos didikais. Be to, karalius gana gerai susipažino su anksčiau jam nežinomu miestu ir jo apylinkėmis bei neslėpė susižavėjimo Vilniaus bažnyčiomis ir rūmais. Taip pat prisimintina, kad Stanislovas Leščinskis tapo paskutiniu Respublikos valdovu, apsilankiusiu LDK sostinėje.

⁵⁹ J. M. Karpio 1708 m. balandžio 3 d. laiškas K. S. Radvilai iš Geranainių, ten pat, nr. 6465/III, p. 246.

⁶⁰ J. M. Karpio 1708 m. kovo 29 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, ten pat, nr. 6465/I, p. 248.

⁶¹ Ten pat, p. 252.

⁶² J. M. Karpio 1708 m. balandžio 7 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų (Soły), ten pat, p. 265.

Laukiant Karolio XII sprendimo – dalyvauti žygyje į Rusiją ar grįžti į Lenkiją?

Grįždamas iš Vilniaus karalius nakvojo toje pačioje užėigoje, kaip ir keliaudamas į Vilnių, „Javorovo dvare tarp Jašiūnų ir Šalčininkėlių“. Kitą dieną, kovo 30-ąją, penktadienį, jis jau pietavo savo ligšiolinėje rezidencijoje Geranainiuose, o „po pietų miegojo“⁶³. Kovo 31-ąją karalių pasiekė Švedijos kariuomenės intendantūros informacija, kad jis turįs su savo svita persikelti į Salas (apie 70 km į rytus nuo Vilniaus), į Ašmenos vėliavininko Stanislovo Jurgio Pozniako (*Stanisław Jerzy Poźniak*) dvarą, kad būtų arčiau Karolio XII. Taigi Leščinskis 1708 m. balandžio 3-iosios popietę išvyko iš Geranainių ir po dviejų dienų sunkios kelionės pažiugusiais keliais, tam tikrą laiką praleidęs ant žirgo ir nukeliavęs apie 60 km, per Surviliškes (kuriose apsistojo nakvynei), Alšėnus ir Bijutiškes (ten taip pat nakvojo) balandžio 5-osios vakarą atvyko į Salas. Apsistojo Pozniako dvare, maždaug 1/8 mylios (apie 1 km) nuo miestelio⁶⁴.

Karaliaus Stanislovo vizitas Vilniuje iš dalies prisidėjo sumažinant švedų našta miestui. Pagrindinių Švedijos pajėgų perkėlimas į rytus, arčiau Minsko, Vilniuje buvo sutiktas su palengvėjimu, nors baimintasi naujų persekiojimų. Iš miesto ir artimiausių apylinkių atsitraukė ligšiol čia stovėjęs dragūnų pulkas. Vilniuje liko tik kapitonas grafas Duklasas (*Duclas*) su puskarininkiu, reikalavusiu sumokėti 61 780 talerių (370 680 lenkiškų auksinų) pagal vekselį, kurį miestas kadaise išdavė plk. K. G. Diukeriui. Be to, prie miesto artinosi kitas švedų kavalerijos (sunkiosios kavalerijos?) pulkas, regis, siekiant išieškoti nesumokėtą kontribuciją. Sandėliai su grūdais ir kitomis prekėmis tebebuvo švedų užantspauduoti. Pagrasinta, kad miestui per penkias dienas negražinus skolos, visos sandėliuose esančios prekės bus konfiskuotos. Turtingiausi miestiečiai, baimindamiesi, kad švedai nepaimtų jų įkaitais, pabėgo iš miesto. Susidarius tokiai padėčiai miesto taryba pas karalių Stanislovą išsiuntė delegatus su prašymu tarpininkauti švedų kariuomenės vadavietėje ir sušvelninti uždėtą našta⁶⁵.

1708 m. balandžio 7-ąją į Salas atvyko Sapiegos: Trakų vaivada Stanislovas Jurgis ir Bobruisko seniūnas Jonas Kazimieras. Su Leščinskiu jie aptarinėjo Lietuvos didžiojo etmono skyrimo klausimą. Švenčiant Šv. Velykas (balandžio 8–9 d.) karalius ir jo palyda dalyvavo religinėse ceremonijose, mišiose ir mišparuose. Beje, Salose apsistoję didikai pasveikino karalių švenčių proga. Tačiau antrą šventinę dieną vėl buvo tęsiamos derybos su Sapiegomis. Antrąją Velykų dieną taip pat atvyko Vilniaus vaivadienė Teresė Sapiegienė, o monarchas išvyko jos pasitikti, dėl ko piktdžiugiškai kalbėta apie karališkojo

⁶³ Ten pat, p. 253–255.

⁶⁴ Ten pat, p. 265–266.

⁶⁵ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. balandžio 6 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 24.

etiketo nepaisymą. Balandžio 11-ąją į Salas atvyko kiti Lietuvos senatoriai ir pareigūnai: Polocko vaivada D. M. Sluška, pataurinė J. J. Krišpinas Kiršenšteinas ir Upytės maršalas A. Podbereskis. Karalius buvo toks laimingas, kad D. M. Sluška perėjo jo pusėn, jog kitą dieną surengė puotą, kurioje

ad demonstrationem [rodydamas] prielankumą Polocko vaivada J. Didenybė buvo labai linksmas, kaip seniai nėra buvę. Visi sėdintys prie stalo ir J. D. Karalius, be išgertų taurelių, išgėrė po didelę taurę, kurioje buvo pusė gorčiaus⁶⁶ vyno. Pakilę nuo stalo išgėrė dar po vieną šiek tiek mažesnę taurę, neskaičiuojant išgertų stiklinių ir taurelių. Trimitininkai sveikino šūksniais. Poną kanclerį ir poną Poniatovskį, kurie buvo girti, teko nuvesti. Kiti ponai, taip pat ir J. D. Karalius, nors daug išgėrė, vis dėlto dar laikėsi, nors būtų visiškai nusigėrę, jei ne ponas Polocko vaivada, kuris sėdęs į savo karietą išvažiavo. [...] Visiems išsiskirsčius, J. D. Karalius nuėjo miegoti, o kitą dieną buvo *indispositus reliquum diei* [blogos savijautos]⁶⁷.

Kelios dienos praėjo ramiai. Tik 1708 m. balandžio 15-ąją, dešimtą valandą ryto, po mišių ir pusryčių, Stanislovas Leščinskis, lydimas pulkininko S. Poniatovskio ir savo adjutanto Klinkšteto (*Klinksztet*), Liublino vaivadaičio J. Tarlos ekipažu išvažiavo iš Salų į Radaškonis susitikti su Karoliu XII⁶⁸. Nakvojo Lešno kaime, 4 mylios nuo Smurgainių, o balandžio 16-osios vidurdienį jau buvo Radaškonyse. Ten praleido tris dienas, maloniai priimamas Karolio XII, su kuriuo kiekvieną dieną valgydavo dalyvaujant generolams Karlui Gustavui Rehnskiöldui (*Carl Gustaf Rehnskiöld*) ir A. L. Levenhauptui. Leščinskis tik kartą buvo nuvykęs pietų pas švedų ministrą K. Piperį. Iš Salas pasiekdavusios informacijos sužinome, kad „J. D. Švedijos Karalius yra labai linksmas, pulkų vizituoti, kaip būdavę anksčiau, nebevyksta ir pradeda pilnėti.“ Kadangi Bobruisko seniūno J. K. Sapiegos skyrimas Lietuvos didžiuoju etmonu jau buvo nulemtas, kalbėta apie kitų Sapiegų reikalavimų patenkinimą. Karaliui Stanislovui užtarus, švedai sumažino Vilniui nustatytų prievolių dydį. Pasak J. M. Karpio, Karolis XII sutiko sumažinti savo finansinius reikalavimus nuo 60 tūkst. iki 48 tūkst. talerių (288 tūkst. lenkiškų auksinų), be to, jis pažadėjo ateityje nereikalauti iš miesto naujų kontribucijų ir aprūpinimo patalpomis. Dar daugiau, Švedijos generolas majoras A. Lagerkrona turėjo sumokėti už miestą dalį reikalaujamos sumos su sąlyga, kad Vilniaus magistratas išipareigos šiuos pinigus grąžinti jam per šešis mėnesius⁶⁹. Po dviejų dienų rankraštiniame laikraštyje pateikta tikslesnė informacija. Paaiškėjo, kad miesto tarybos delegatai į Vilnių atvežė gerų naujienų. Užtarus karaliui Stanislovui ir Vilniaus vaivadienei T. Sapiegienei (kuri taip pat buvo Radaškonyse), jiems pavyko susitarti dėl švedų nustatytos kontribucijos sumažinimo. Vietoj 60 tūkst. talerių

⁶⁶ Gorčius, tūrio matas, apie 3,2 litro.

⁶⁷ J. M. Karpio 1708 m. balandžio 13 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/III, p. 3–6.

⁶⁸ J. M. Karpio 1708 m. balandžio 20 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, ten pat, p. 24.

⁶⁹ J. M. Karpio 1708 m. balandžio 27 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, ten pat, p. 54.

Vilnius turėjo sumokėti tik 10 tūkst. talerių (60 tūkst. lenkiškų auksinų). Šią sumą reikėjo sumokėti per dvi savaites „pagal Karaliaučiuje išduotą vekselį“⁷⁰. Šį klausimą pavyko gana greitai išspręsti, ir 1708 m. gegužės viduryje paaiškėjo, kad „miestas jau sumokėjo švedams kontribuciją, kai Karaliaučius tam tikslui paskyrė 4000 tal[eriu]. Nustota vykdyti išieškojimus ir atsisakyta vartų sargybos. Jo Karališkosios Didenybės ponai komisarai [Švedijos] išvykimui yra *dispositassimi* [visiškai pasirengę]“⁷¹.

Radaškonyse karaliui Stanislovui, regis, pavyko įkalbėti Karolį XII išleisti įsakymą, skirtą „visiems švedų pulkams tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje, kad *clerum romanum ullo pretextu* [Romos katalikų dvasininkijai jokių pretekstu] nedrįstų *impetera* [varginti]“⁷². Tačiau dėl svarbiausio klausimo, t. y. dėl Leščinskio dalyvavimo Švedijos kariuomenės žygyje į Maskvą, nieko nenuspręsta⁷³.

Radaškonyse karalius Stanislovas pasiliko iki 1708 m. balandžio 19 d. Grįžus į Salas (balandžio 20-osios vakarą), iš pradžių nieko nepaprasto nevyko. Tik svarstyta, kiek laiko teks būti šioje vietoje. Vis dėlto balandžio pabaigoje Salose pasirodė Sapiegos, kurie reikalavo, kad Aleksandras Povilas Sapiega ir toliau eitų Lietuvos didžiojo maršalo pareigas, nors skirdamas Borbruisko seniūną J. K. Sapięgą didžiuoju etmonu karalius Stanislovas įspėjo, kad Aleksandras Povilas turės atsisakyti maršalo lazdos, nes įstatymas draudžia tos pačios giminės asmenims eiti daugiau nei vieno ministro pareigas vienu metu. Leščinskiui nepakeitus savo nuomonės, Sapiegos nuvyko pas Karolį XII, tačiau nieko nepesė⁷⁴. Gegužės pradžioje į Salas atvyko Vilniuje posėdžiauti pradėjusio Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatai – Lydos pastalininkas Jonas Scipijus (*Jan de Campo Scipio*) ir Naugarduko pataurininkis Kazimieras Pranciškus Maliavskis (*Kazimiers Franciszek Malawski*), kurie pasveikino karalių ir paprašė užtikrinti apsaugą nuo švedų savo dvaruose dar pasilikusiems tribunolo deputatams ir tribunole reikalų turėjusiems bajorams, kad jie galėtų saugiai atvykti į Vilnių. Karaliaus vardu atsakymą pateikė pakancleris S. A. Ščuka. Jis žadėjo paremti jų prašymus, kurie su Leščinskio rekomendaciniais laiškais buvo išsiųsti į Švedijos karaliaus stovyklą⁷⁵.

Gegužės 8-ąją, Šv. Stanislovo dieną, Salose iškilmingai paminėtas monarcho vardadienis. Mišias aukojo Kijevo vyskupas J. P. Gomolinskis, ta proga pasakęs pamokslą. Karalius buvo pasveikintas, paskiau J. S. Jablonovskis jam įteikė diržą su auksinėmis sagtimis ir rubiniais, o S. A. Ščuka – kardą. Ryte karaliaus gvardiečiai, „visi išsirikiavę

⁷⁰ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. balandžio 29 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 30v.

⁷¹ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. gegužės 15 d., ten pat, l. 32.

⁷² J. M. Karpio 1708 m. balandžio 27 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, *AGAD*, AR, V, nr. 6465/III, p. 52.

⁷³ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Salų 1708 m. balandžio 27 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 30.

⁷⁴ J. M. Karpio 1708 m. gegužės 6 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/II, p. 20–22.

⁷⁵ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Salų 1708 m. gegužės 4 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 31.

kieme tris kartus iššovė, o vėliau pusę valandos visus savo *exercitia* [pratimus] demonstravo“. Karaliui paprašius kitą dieną prasidėjo penkis trečiadienius iš eilės turėjęs vykti mišių aukojimas už patį Leščinskį ir taikos atkūrimą šalyje bei pasninkas. Monarchas, rodydamas kitiems pavyzdį, ėjo išpažinties ir priėmė komuniją⁷⁶.

1708 m. gegužės 13-osios vakarą, grįždami iš Radaškonių po susitikimo su Karoliu XII, į Salas užsuko Sapiegos (etmonas Jonas Kazimieras, Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas ir Lietuvos didysis maršalas Aleksandras Povilas). Pasitvirtino ankstesnė informacija apie tai, kad Švedijos karalius nepalaikė jų pastangų išlaikyti savo šeimoje Lietuvos didžiojo maršalo pareigybę. Kitą dieną vyko susitikimai, kuriuose dalyvavo Stanislovas Leščinskis, Sapiegos, kunigaikštis M. S. Višnioveckis ir Lenkijos kancleris J. S. Jablonovskis. A. P. Sapiega, priverstas atsistatydinti iš didžiojo maršalo pareigų, karaliui atvirai demonstravo savo nepasitenkinimą. Įvyko abiejų Lietuvos etmonų – didžiojo J. K. Sapiegos ir lauko M. S. Višnioveckio – susitaikymas (bent tariamas), o gegužės 15-ąją buvo antspauduota privilegija, pagal kurią J. K. Sapiega tapo Lietuvos didžiuoju etmonu⁷⁷.

Po dviejų dienų karalius Stanislovas, lydimas M. S. Višnioveckio ir S. Poniatovskio, netikėtai išvyko į Radaškonis pas Karolį XII. Ši išvyka buvo susijusi su Lenkijos Karalystės didžiojo etmono Adomo Seniavskio (*Adam Sieniawski*) konfidencialiu pasiūlymu pereiti kartu su 30 tūkst. Lenkijos Karalystės karių Leščinskio pusėn mainais už etmono pareigų išsaugojimą. Be to, M. S. Višnioveckis neva norėjo padėkoti Švedijos valdovui už tai, kad privertė Sapiegas atsakyti Lietuvos didžiojo maršalo pareigybės⁷⁸. Tuomet Vilniuje pasklido pirmieji gandai neva karalius Stanislovas turėjo vis dėlto grįžti į Lenkiją⁷⁹. Abiejų monarchų derybos Radaškonyse nedavė jokių rezultatų. Karolis XII nesutiko, kad būtų sudarytas koks nors susitarimas tarp karaliaus Stanislovo ir A. Seniavskio, o pastarasis toliau eitų Lenkijos didžiojo etmono pareigas. Susiklosčius tokiai padėčiai, Leščinskis gegužės 20-osios vakarą sugrįžo į Salas⁸⁰.

Kitas dienas karalius tarėsi su J. S. Jablonovskiu ir S. A. Ščuka, dalyvavo pamaldose, žaidė kortomis ir dalyvavo diskusijose Lietuvos didžiojo maršalo skyrimo klausimais. Gegužės 23-iąją Salas pasiekė Karolio XII sprendimas, kad Leščinskis turi grįžti į Lenkiją ir ten sumušti A. Seniavskio vadovaujamą Lenkijos Karalystės kariuomenę, po to karalius kartu su jam ištikimais Lenkijos ir Lietuvos daliniais bei juos lydinėjomis švedų pajėgomis privalo žygiuoti į Ukrainą, kad sustiprintų pagrindines Švedijos karines

⁷⁶ J. M. Karpio 1708 m. gegužės 11 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/IV, p. 209–212.

⁷⁷ J. M. Karpio 1708 m. gegužės 18 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, ten pat, nr. 6465/II, p. 34–50.

⁷⁸ Ten pat, p. 55.

⁷⁹ Rankraštinis laikraštis, žinios iš Vilniaus 1708 m. gegužės 20 d., *APTor.*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 33v.

⁸⁰ J. M. Karpio 1708 m. gegužės 25 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, *AGAD*, AR, dz. V, nr. 6465/II, p. 63 ir 70.

pajėgas. Kaip rašė J. M. Karpis: „Tai laikoma didelėje paslapyje, bet aš apie tai girdėjau jau iš trijų [asmenų].“⁸¹ Šią informaciją po dviejų savaitių patvirtino iš Karolio XII stovyklos sugrįžęs S. Poniatovskis, dar pridūręs, kad karaliui Stanislovui „leista pasirinkti, kada ir koku keliu jis norėtų vykti į Lenkiją“⁸².

Iš pranešimų laikraščiuose bei tiesioginių stebėjimų buvo galima numanyti, kad birželio pradžioje švedai jau pasirengė žygiuoti į Rusijos gilumą. Pirmadienį, 1708 m. birželio 11 d., likus penkiolikai minučių iki trečios popiet, į Salas atėjo Karolis XII kartu su dviem pulkininkais ir dviem savo adjutantais:

J. D. Karalius [Stanislovas] tuo metu miegojo, pasveikino Švedijos karalių tik trečiajame kambaryje, po to abu Jų Didenybės Karaliai iš karto nuėjo į kabinetą ir ten dviese užsitarė. Šis pasitarimas netruko nė pusvalandžio, nes jau penkiolika minučių po trečios popiet J. D. Švedijos Karalius išvyko, sėdęs ant mūsų J. D. Karaliaus žirgo, ir tą pačią dieną turėjo atvykti į Radaškonis.

Švedijos karaliui išvykus, Stanislovas Leščinskis surengė pasitarimą su pakancleriu S. A. Ščuka, paskui dalyvavo mišparuose ir bažnytinėje procesijoje. Grįžęs į savo rezidenciją dvi valandas skyrė korespondencijos siuntimui, vėliau pavakarieniavo su S. A. Ščuka, o likus valandai iki vakaro, savo karieta išvyko į Radaškonis atsisveikinti su Švedijos karaliumi. Į Salas sugrįžo birželio 14-osios naktį, beje, Karolis XII jį palydėjo dvi mylias⁸³.

Dieną pailsėjęs, 1708 m. birželio 15-ąją, antrą valandą popiet karalius Stanislovas su savo dvaru paliko Salas ir pasuko Gardino link. Šį kartą jis keliavo be švedų ginkluotos apsaugos. Iš pradžių sustojo Žiupronyse, kur buvo atvežta 5 tūkst. talerių (30 tūkst. lenkiškų auksinų), švedų skirtų karaliaus Stanislovo išlaikymui. Birželio 16-ąją ten atvyko pulkininkas Kristupas Urbanavičius (*Krzysztof Urbanowicz*), kuris perdavė monarchui paskutinius Karolio XII nurodymus. Lenkijoje paliktoms švedų karinėms pajėgoms turėjo vadovauti generolas Ernstas Detlofas Krassovas (*Ernst Detlof von Krassow*), visa Lietuvos kariuomenė turėjo būti pavaldi didžiajam etmonui J. K. Sapiegai, o Senato tarybose (nes pacifikacinio seimo Švedijos valdovas neleido sušaukti iki tol, kol pats grįšias iš žygio į Rusiją) turėjo būti išspręstas kompensacijos Sapiegomis klausimas. Birželio 17-osios naktį Leščinskis praleido palapinėse šalia Bijutiškių, o kitą dieną atvyko į Trobas. Pietus valgė vietos klebonijoje, tačiau miegojo palapinėje⁸⁴. Birželio 18-ąją karalius ir jo palyda po mišių pajudėjo į Subatninkus, kur sustojo lauke prie Gaujos upės, netoli tilto. Kitą dieną karalius po mišių prie stebuklingo Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslu Subatninkų bažnyčioje sėdo ant žirgo ir atėjo į Geranainius. Susirgus kancleriu J. S. Jablonovskiui (kuris buvo apgyvendintas klebonijoje, kai kiti nakvojo palapinėse), nuspręsta

⁸¹ Ten pat, nr. 6465/II, p. 77.

⁸² J. M. Karpio 1708 m. birželio 8 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, ten pat, nr. 6465/II, p. 110.

⁸³ J. M. Karpio 1708 m. birželio 16 d. laiškas K. S. Radvilai iš Salų, ten pat, nr. 6460, p. 21–24.

⁸⁴ J. M. Karpio 1708 m. birželio 18 d. laiškas K. S. Radvilai iš Trobų (*Traby*), ten pat, nr. 6465/III, p. 69–71.

čia pasilikti dviem paroms. Tik birželio 21-ąją pajudėta į Lydą. Pakeliui karalius pietavo jėzuitų kaime Dvarykščiuose. Vakare visi atvyko į Lydą, Stanislovas Leščinskis apsistojo vietos karmelitų vienuolyne. Orai subjuro, prasidėjo lietūs (kurie rimtai apsunkino prie Rusijos sienų artėjančios Švedijos kariuomenės žygį)⁸⁵.

Iš Lydos pajudėta birželio 22-ąją, apie devintą valandą ryto. Muto miestelyje sustota papietauti ir pernaktoti. Iš ten karalius su palyda pasuko į Vasyliškes, kur įvyko nemalonas incidentas. Dvikovoje su Liublino vaivadaičiu J. Tarla rimtai buvo sužeistas mylimas karaliaus sekretorius S. K. Švykovskis, jį teko nuvežti į Vilnių. Dėl to tolesnė kelionė atidėta vienai dienai⁸⁶. Tik 1708 m. naktį iš birželio 30-osios į liepos 1-ąją karalius Stanislovas pasiekė Gardiną. Kitą dieną jis išvyko iš šio miesto (be kita ko, lydimas Lenkijos kanclerio J. S. Jablonovskio, Lietuvos pakanclerio S. A. Ščukos ir Kijevo vyskupo J. P. Gomolinskio) ir keliaudamas per Brandenburgo Prūsiją atvyko Marienburgą⁸⁷, kuriame rezidavo iki tų pačių metų rudens.

Apibendrinimas

Verta pasvarstyti, ar žiemą pradėta ir iki 1708 m. birželio trukusi karaliaus Stanislovo išvyka į Lietuvą laikytina racionalia. Viena vertus, ji suteikė galimybę šiek tiek sustiprinti Leščinskio įtaką LDK, nors turime prisiminti, kad ji pirmiausia priklausė nuo Sapiegų, kuriais Karolis XII visiškai pasitikėjo, palaikymo. Taigi karalius Stanislovas jiems turėjo nuolaidžiauti praktiškai visais klausimais. Bandymai remtis Višnioveckiais ir jų plačiu klientų ratu, kaip galima atsvara Sapiegomis, nebuvo rezultatyvūs. Nekelia abejonių tai, kad Leščinskio vizitas į Lietuvą buvo Švedijos valdovo nulemtas. Per gana retus susitikimus Leščinskis nesugebėjo įtikinti Karolio XII pritari jo politinėms koncepcijoms. Ilgai nebuvo aišku, ar Lenkijos monarchas turės lydėti Karolį XII žygyje į Rusijos gilumą, ar privalės grįžti į Lenkiją ir bandyti nuraminti kraštą. Kaip rodo karališkųjų sekretorių S. K. Švykovskio ir J. M. Karpio (taip pat Lietuvos pakanclerio S. A. Ščukos) korespondencija, artimiausia karaliaus Stanislovo aplinka (galbūt išskyrus Sapiegas) labai skeptiškai žiūrėjo į Karolio XII politinius ir karinius planus, taip pat griežtai neigiamai vertino švedų kariuomenės elgesį Respublikos žemėse, matė juose labiau priešus nei sąjungininkus.

Iš lenkų kalbos vertė Teresė Vyšniauskaitė

⁸⁵ J. M. Karpio 1708 m. birželio 21 d. laiškas K. S. Radvilai iš Lydos, ten pat, nr. 6465/III, p. 72a–72d.

⁸⁶ J. M. Karpio 1708 m. birželio 27 d. laiškas K. S. Radvilai iš Vosyliškių (*Wasyliszki*), ten pat, nr. 6465/III, p. 73–83.

⁸⁷ S. A. Ščukos 1708 m. birželio 30 d. laiškas K. S. Radvilai iš Gardino, ten pat, nr. 15655, p. 439; Rankraštis laikraštis, žinios iš Gardino 1708 m. liepos 2 d., *APTor*, Kat. II, XIV, nr. 78, l. 50.

Publikuotai šaltiniai ir literatūra

WIŚNIEWIECKI, Janusz A. *Ilias Polski (1700–1710)*. Wyd. P. P. Romaniuk, J. Burdowicz-Nowicki. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018.

ZAWISZA, Krzysztof. *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*. Wyd. J. Bartoszewicz. Warszawa: nakładem J. Zawiszy, 1862.

CIEŚLAK, Edmund. *Stanisław Leszczyński*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1994.
[CZARNOWSKI, Jan N.] *Stanisław Leszczyński i Polska w pierwszej połowie XVIII wieku*. T. 1. Warszawa: nakładem J. Breslauera, 1858.

ČAPLINSKAS, Antanas R. *Vilniaus istorija. Legendos ir tikrovė*. Vilnius: Charibdė, 2010.

DYGDAŁA, Jerzy. „Nowe” doniesienia o pobycie króla Stanisława Leszczyńskiego na Kujawach i w Toruniu na przełomie 1707/1708 roku. *Rocznik Toruński*, t. 42, 2015, s. 7–24.

DYGDAŁA, Jerzy. Wizyta króla Stanisława Leszczyńskiego w Wilnie w dniach 22–29 marca 1708 roku. In: *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. P. Guzowski, M. Liedke, K. Boroda. Białystok: IBnDKE, 2018, s. 119–131.

DYGDAŁA, Jerzy. Z Torunia do Wilna podróż króla Stanisława zimą 1708 roku. *Zapiski Historyczne*, t. 82, 2017, z. 2, s. 85–99.

DUNDULIS, Bronius. *Švedų feodālų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas, 1977.

FELDMAN, Józef. *Stanisław Leszczyński*, wyd. III. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984.

GIEROWSKI, Józef A. *W cieniu Ligi Północnej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971.

HOCZYK, Gustawa. Działania wojenne trzeciej wojny północnej (1700–1721) w województwie lubelskim. *Rocznik Lubelski*, t. 8, 1965, s. 77–101.

HULTMAN, Johan D. *O panowaniu Karola XII króla Szwecji*. Wyd. W. Krawczuk. Kraków: Wydawnictwo Eternum, 2015.

JAROCHOWSKI, Kazimierz. Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Pułtawskiej (1704–1709). *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, t. 17, 1890, z. 1, s. 1–150.

JURGINIS, Juozas, Vytautas MERKYS ir Adolfas TAUTAVIČIUS. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausią laikų iki Spalio revoliucijos*. Vilnius: Mintis, 1966.

KRASZEWSKI, Józef I. *Wilno od początków jego do roku 1750*. T. 2. Wilno: nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1840.

LILJEGREN, Bengt. *Karol XII*. Tł. W. Łygaś. Gdańsk: Katmar, 2015.

RACHUBA, Andrzej. Polityka nominacyjna Stanisława Leszczyńskiego na Litwie w latach 1705–1709. *Przegląd Historyczny*, t. 83, 1992, z. 4, s. 617–632.

SLIESORIŪNAS, Gintautas. The First Occupation of Vilnius during the Great Northern War (April–May 1702). *Lithuanian Historical Studies*, vol. 14, 2009, p. 71–104.

SLIESORIŪNAS, Gintautas. Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis emigracijoje Prūsijoje 1706–1709 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011/1, 2012, p. 33–45.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski. T. 7. Warszawa: nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1886; t. 10, Warszawa, 1889.

**KING STANISŁAW LESZCZYŃSKI
IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1708**

Summary

JERZY D Y G D A Ł A

Stanisław Leszczyński (Stanislovas Leščinskis), who under the pressure from the Swedish side in 1704 was elected the King of the Polish-Lithuanian Commonwealth, and his small entourage was for a while accompanying King Charles XII of Sweden and his army. At the beginning of January of 1708, Stanisław Leszczyński followed the Swedish army, which marched towards Russia, and left Kuyavia for the Grand Duchy of Lithuania. In the middle of February, he was already in Grodno and later stayed in Gieranony for about a month. From there he left for Vilnius. The King was staying in the capital of Lithuania from the 22nd to the 29th of March. During his stay, the King had a tour of the city and is said to have grown fond of it. Later, until the middle of June, Stanisław Leszczyński resided in a small town called Soły, in the vicinity of Ashmyany. While there, on the 22nd of May, the King received an order from Charles XII to return to the Kingdom of Poland. On the 1st of July 1708 he was already in Grodno and later, crossing the Brandenburg lands in Prussia, arrived in Marienburg in the Kingdom of Poland and resided there until autumn.

Although King Stanisław visit to the Grand Duchy of Lithuania enforced his positions in Lithuanian lands, this, however, first and foremost was subject to the support of the Sapieha (Sapiega) family, whom Charles XII fully trusted. King Stanislovas' attempt to lean upon the dukes Wiśniowiecki (Višnioveckis), who might have become a certain counterbalance to the Sapiega's influence, bore no fruit. The visit to Lithuania was predetermined by Charles XII's will. On the rare occasions of his meetings with the King of Sweden in Smarhon and Radashkovichy, Leszczyński was unable to persuade Charles XII to support his political conceptions of how to calm down the Commonwealth. Letters written by the sovereign's secretaries S. K. Szykowski and J. M. Karp (Karpis) suggest that King Stanisław entourage were sceptical of Charles XII's political and military plans, criticized the behaviour of Swedish military forces in the territory of the Commonwealth, and viewed them more as enemies rather than allies.

Gauta 2018 m. spalio mėn.
Priimta 2018 m. gruodžio mėn.

Jerzy D y g d a ł a – profesorius, habilituotas daktaras. Dirba Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto Pamario istorijos skyriaus Pamario ir Baltijos kraštų istorijos katedroje Torunėje. Tyrinėja XVIII a. visuomeninę-politinę istoriją.

Adresas – Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Zakład Dziejów Pomorza, Pracownia Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich, ul. Szeroka 36, I p., 87–100 Toruń, Polska.

ORCID: 0000-0002-9804-6845

El. paštas: jdygdala@ihpan.edu.pl

